

EVRENSEL BİR HADİS DENEMESİ: “BEN VE ÖTEKİ”

Dr. MUSTAFA IŞIK

Kayseri Anadolu İmam-Hatip Lisesi Öğretmeni
mustafaisik38@hotmail.com.

Öz

İslam evrensel bir din, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) ise bütün insanlığa gönderilmiş bir elçidir. Evrensel bir ahlak oluşturmak gerektiğinde, bütün din ve öğretilerde tekrarlanan “Kendin için istediğini kardeşin için de istemedikçe gerçek Müslüman olamazsın” prensibi O’nun bir sözüdür. “Sosyal bir varlık” olan insanın “öteki” ile insanca yaşayabilmesi için esas alacağı sosyal, psikolojik ve ahlakî bir ölçüdür.

Anahtar Kelimeler: Evrensel, hadis, kendi, istemek, Müslüman, öteki.

AN ARTICLE ABOUT A UNIVERSAL HADITH: "EGO AND OTHER"

Abstract

İslam is a universal religion, Muhammad (s.a.s.) who is the last prophet sent a messenger to all humanity. He said "You won't be a good Muslim if you want something for yourself but not your brother". This principle is the basis of all religions, teachings and universal morality. To create a universal morality you need this principle. To live with other people from other religions and beliefs, you need this principle. This principle is a measure of social, psychological and moral values.

Key words: Universal, hadith, own, want, Muslim, other.

GİRİŞ

İslam, bütün insanlığa gönderildiği için, evrensel bir dindir. Allah Elçisi Muhammed (s.a.s.) de bütün insanlara elçi olarak gönderilmiştir.¹ Hadisler O’nun sözü olunca, hadislerin de evrensel özellikler taşıması doğaldır. İnsan, yaşadığı tarih ve coğrafya ile ilgili olduğundan; O’nun söz ve davranışlarının yaşadığı çevre ile sınırlı olması normaldir. Bu yüzden “Hadislerde Yerellik ve Evrensellik” hadis metodolojisinin konuları arasındadır. “Hadiste evrensellikten kastedilen şey, hadis ve sünnetin bütün insanlara yönelik bir mesaj içermesi ve uyulduğunda Hz. Peygamberin gözettiği amacın gerçekleşmiş olmasıdır.”²

¹ Enbiya, 21 / 107; A’raf, 7/158; Nisa, 4/ 79, Sebe 34 /28; Buhari, Teyemmüm 1, Salât 56; Müslim, Mesacid 3; Darimi, Salât 111

² Ünal, İsmail, Hakkı, Hadis, M.E.B. 2003; s. 95

Herkese elçi olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.s.)in hadisleri yerel ve evrensel özellikler taşır. “Sünnet ve hadisin bağlayıcılığı ile bunları yerel ve evrensel açıdan değerlendirme arasında sıkı bir ilişki vardır. Hadislerin varit olduğu tarih ve coğrafyanın, muhatap aldığı birey ve toplumun, dikkate aldığı örf, adet ve kültürün rivayetlere kattığı yerel unsurlar, günümüze olduğu gibi taşınamayacağına göre, bağlayıcılık açısından bunların taşıdığı evrensel mesajlar ön plana çıkarılmalıdır.”³ Onun bazı sözleri, evrenseldir. Mesela, “İnsanların baştan beri duyduğu nebilik sözlerinden biri şudur: Utanmadıktan sonra dilediğini yap.”⁴ Ya da “Sizden bir kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe, (gerçek) mümin olamaz.”⁵ hadisi.

Evrensel bir hadis olarak gördüğümüz “Sizden bir kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe, (mükemmel) mümin olamaz.” sözünü anlama/anlatma ve genelde insanlık tarihi, özelde Hadis Edebiyatı Tarihi içinde izlediği süreci ele alma denemesi yapacağız. Hadis âlimlerince “sahih ve merfu” kabul edilen bu hadisin, klasik hadis literatüründeki/ hadis edebiyatındaki bütün rivayetlerini, lafız farklarını, şerh edebiyatında bu konuda yapılan tartışmaları gündeme taşımak gibi bir amacımız yoktur. Bu hadisi, “Hadislerde Yerellik ve Evrensellik” bağlamında, evrensellik açısından anlamaya ve anlatmaya çalışacağız.

1- BEN VE ÖTEKİ

“Evrensel” kelimesi eskiden Türkçede cihanşümül, âlemşümül kelimeleriyle karşılanmaktaydı. Bu kelime, evrenle ilgili, bütün insanlığı ilgilendiren, dünya ölçüsünde, dünya çapında anlamlarına gelmektedir.⁶ İngilizcede “universal”⁷ kelimesiyle karşılanmakta ve “global”⁸ ile ilintilenmektedir. “Evrensellik” eski bir kavram olsa da “küresellik” kelimesi sözlüklere son yıllarda girmiştir. Yaşadığımız dünya küçülürken evrensel nitelik taşıyan hadisleri ön-plana çıkarılmalıdır.

İnsan, sosyal bir varlıktır. Evren içinde yalnız yaşamayacağı için, kendisiyle birlikte mutlaka “öteki” vardır. Ötekiyle birlikte yaşamayı gerekirken de mutlaka uyması ve uygulaması gereken kaideler bulunmaktadır. Mesela, “Hiçbir kimse,

³ Ünal, s. 95

⁴ Buhari, Enbiya 54; Müslim, Edeb 78; Ebu Davud, Edeb 6; İbn Mace, Zühd 17; Muvatta, Sefer 46; Ahmed b. Hanbel, 4/131, 132; 5/ 273;

İbnu Hibban, Muhammed, Sahihu İbn-i Hibban bi-Tertibi İbni Belban, (thk ve tahrir: Şuayb Arnavut,) I-XVI (+XVII, XVIII= Fihrist), Müessesetü’r Risale, Beyrut, 1993; I/470, 471

⁵ Buhari, İman 7; Müslim, İman 71, 72; Tirmizi, Kıyame 59; Nesai, İman 19, 33; İbn Mace, Mukaddime 9; Cenaiz 1; Darimi, İsti’zan 5, Rikak 29; Ahmed b. Hanbel, I/ 89, III/ 176, 206, 251, 272, 278, 289

⁶ Büyük Türkçe Sözlük, TDK, (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>)

⁷ Redhouse Sözlük, Redhouse Yayınevi, İst. 1990; s. 1078

⁸ Redhouse, s. 413

kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkasına yapmamalıdır.” Bütün din ve geleneklerde olan bu kaideye “Altın kural” denilmektedir.⁹

Bu sözün, insanlık tarihinin bilinen safhalarındaki tarih sırası şöyledir:

1- Konfüçyüs (Yaklaşık 551–489, M.Ö.) “kendine yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapma” (Konuşmalar, 15, 23)

2- Rabbi Hilel, (60–10, M.S.) “başkalarının sana yapmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapma!” (Sabbat, 31a)

3- Nasıralı İsa: “Diğer insanların size yapmalarını istediğiniz şeyi siz de aynıyla onlara yapın.” (Matta, 7, 12; Luka, 6, 31)

4-İslam: “Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olamaz.” (Nevevi, Kırk Hadis, No: 13)¹⁰

5-Caynizm: “İnsan dünyevi işlere meyilli olmamalı ve kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa, bütün yaratıklara öyle davranmalıdır.” (Sutrakritanga, 1–11–33)

6-Budizm: “Benim için rahat ve sevindirici olmayan bir durum onun için de olmamalı ve benim için rahat ve sevindirici olmayan bir duruma bir başkasını nasıl zorlarım?” (Samyutta Nikaya, V, 353, 354, 2)

7-Hinduizm: “Bir kişi, kendisi için rahatsızlık verici bir şeyi bir başkası için yapmamalıdır; işte ahlak budur.” (Mahabharata XIII, 114. 8)¹¹

“İnsanların baştan beri duyduğu nebilik sözlerinden biri” olduğu için “Altın kural” olarak ele alınan bu söz, yukarda görüldüğü gibi bütün semavi/kitabî olan-olmayan bütün dinlerde, benzer şekilde dile getirilmektedir.

2- HADİSİN, KLASİK HADİS LİTERATÜRÜNDEKİ KAYNAKLARI

Bu sözü, çeşitli yönlerden ve Hadis Edebiyat’ında ele alınmış şekli bakımından şöyle bir inceleyelim:

Hadis imamlarının, şeyhleri kanalıyla, sahabi Enes’den (r.a.) rivayet ettikleri hadisin metni “Sizden biri kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe, (mükemmel) mümin olamaz.” şeklindedir. Bu hadis, birçok hadisin aksine, bütün rivayetlerde -lafız olarak- benzer cümleyle aktarılan bir metindir. Bu yüzden hadisin lafzında problem yoktur. Ancak biz yine de lafız farklarını belirterek mevcut rivayetleri inceleyeceğiz. Mümkün mertebe “kronolojik” sırayı izleyeceğiz.

⁹ Hans Küng Karl- Josef Kuschel, *Evrensel Bir As.hlaka Doğru*, Tercüme: C. Tosun, Gün yayınları, Ankara, 1995; s. 19, 47, 63.

¹⁰ Bu kaynaklar, iktibas yapılan metnin kaynaklarıdır. Konumuz olan bu hadisin kaynakları makale içinde, bütün ayrıntılarıyla verilmektedir.

¹¹ Hans Küng Karl- Josef Kuschel, s. 63.

Ahmed bin Hanbel'in (ö: 241/855) Müsned'inde yer alan rivayetlerden birinde (لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه)¹² metni vardır.

Darimî'nin (ö: 255/868), Buhari'nin (ö: 256/870), Müslim'in (ö: 261/874) bir rivayeti ve Tirmizi'nin (ö: 279/892), Nesaî'nin (ö: 303/915) ve İbnu Hibban'ın (ö: 354/965) rivayetleri bu metinle örtüşmektedir.¹³

Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde yer alan rivayetlerden birinde

(لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه أو الجار ما يحب لنفسه)¹⁴ Sahih'inde hadislerin farklı lafızlarını önemseyen Müslim'in, şeyhleri kanalıyla yine sahabi Enes'ten rivayetinde ravinin tereddüdü mevcuttur. (لأخيه أو قال لجاره) "Kardeşi için veya komşusu için" buyurdu şeklinde geçmektedir. İkinci varyantında hadis yeminle başlamakta ve "Komşusu için veya kardeşi için" (لجاره أو قال لأخيه) şeklinde rivayet edilmektedir.¹⁵ Buradaki sıralama, Müslim'in de "kardeşi" lafzını güçlü gördüğünü göstermektedir.

İbnu Mace (ö: 273/ 887) rivayeti de bu metinle örtüşmektedir.¹⁶

İslam kültüründe "Kardeş ve komşu" sözleri birbirine çok yakındır. Allah Elçisi'nin "Cebrail bana komşu konusunda o kadar çok tavsiyede bulundu ki Allah'ın komşuyu komşuya mirasçı kılacağını sandım."¹⁷ sözü "din kardeşi" kelimesinin anlamları içinde bulunan en yakın dairesini ortaya koyar. Çünkü evimizin kapısına çıktığımızda, ilk gördüğümüz kapı komşumuzun kapısıdır. Bu yüzden ravinin hadisten anladığını anlatırken kelime gösterdiği tereddüd, anlam yakınlığından kaynaklanan anlama/anlatma problemidir. Ancak hadisin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde yer alan rivayetlerden bir kaçında

(لا يؤمن عبد حتى يحب لأخيه أو الجار ما يحب لنفسه من الخير)¹⁸ metni vardır.

Nesaî ve İbnu Hibban'ın rivayetleri de bu metinle örtüşmektedir. Bu rivayetlerde "istenmesi gereken şeyin hayır cinsinden olduğu"¹⁹ belirtilmektedir.

Yukarda, "Altın kural" olarak ele alınan bu metnin dünya dinlerindeki kaynakları verilirken genelleme yapılmıştı. Metinleri incelediğimizde Konfüçyüs, Rabbi Hilel, Nasıralı İsa, İslam ve Caynizm (1–2–3–4–5 numaralı) metinlerinde

¹² Ahmed bin Hanbel, Müsned, (I-VI), Müessesetü Kurtuba, Mısır, ts; III/278

¹³ Darimî, Rikak 29; Buhari, İman 7; Müslim, İman 71; Tirmizi, Kıyame 59; Nesaî, İman, 19; İbnu Hibban, Sahih I/470

¹⁴ Ahmed bin Hanbel, III/176, 272

¹⁵ Müslim, Kitabu'l İman, 71, 72

¹⁶ İbn Mace, Mukaddime 9

¹⁷ Buhari, Edeb 28; Müslim, Birr 140–141; Tirmizî, Birr 28; İbni Mace, Edeb 4; Ebu Davud, Edeb, 123; Ahmed b. Hanbel, 2/85, 160, 259, 305, 440, 458, 514, 5/ 32, 365, 6/ 52, 91, 125, 187, 238

¹⁸ Ahmed bin Hanbel, III/ 289, 206, 251

¹⁹ Nesaî, İman 19; İbnu Hibban, Sahih, I/471

cümle “olumsuz/yasak koyma” şeklinde kurulmuştur. Bu cümle, iki tarafı da keskin bir bıçak gibi olup iyi ve kötü yönde düşünülebilmektedir. “İyilik-kötülük” kaydı olmadığından; tarafsız bir durum sezilebilir. Bu yüzden, kötü ruhlu birinin canının kötülük istemesi ve onu yapması mümkündür. Mesela, içki içen, uyuşturucu kullanan, kumar oynayan biri bunu başkasının da yapmasını isteyebilir.

Budizm, Hinduizm (6–7 numaralı) ve İslam metinlerinin farklı varyantlarında de ise “iyilik” (الخير) kaydı vardır. Yani kötülüğü düşünme ve yapma şansı yoktur. İslam öğretisinin kaynaklarının ayrıntısına indiğimizde “iyilik” kaydının konduğunu gördük. Böylece bu hadisin, bütün dinlerin söylediği ortak metinle aynı olduğu ortaya çıkmış oldu.

Ahmed bin Hanbel’in Müsned’inde yer alan rivayetlerden birinde (لا يؤمن (عبد حتي يحب لأخيه المسلم ما يحب لنفسه من الخير (لأخيه المسلم) tamlamasıyla kardeşin “Müslüman kardeş” olduğu ayrıca vurgulanmış olmaktadır. Esasen hadis metninde geçen “kardeş” kelimesinden anlaşılması gereken “din kardeşliği” olmak zorundadır. Kur’ân ve hadis metinleri buna şahittir.²¹ Bu hadisi, evrensellik bağlamında, İslam ümmeti dışına çekme imkân ve ihtimali yoktur. Nitekim bazı kaynaklarda -mesela Müsned’de- yer alan rivayetlerden birinde, “Müslümanın Müslüman kardeşi üstünde bulunan 6 hakkından biri olarak “Kendi için istediğini kardeşi için de isteme” hakkı bulunmaktadır.²² buyurulmaktadır.

Aynı rivayet, Darimî ve İbnu Mace’de de yer almaktadır.²³

Ayrıca Tirmizî rivayetlerinden birinde geçen, “Bilinmesi Gereken 5 İslam Prensibi” içerisinde (و أحب الناس ما تحب لنفسك تكن مسلماً) maddesi vardır.²⁴ İbnu Hibban rivayeti de (لا يبلغ عبد حقيقة الإيمان حتي يحب للناس ما يحب لنفسه من الخير)²⁵ “insanlar için” şeklinde, umumî bir ifade olup mevcut metinler içinde “en geniş daire’yi teşkil etmektedir.

Görüldüğü gibi bu rivayetlerde “kardeş” kelimesi yerine “insanlar” kelimesi kullanılmaktadır. Böylece “Kendi için istediğini kardeşi için de istemek” Müslüman ve kâmil Müslüman olmanın şartı olarak dile getirilmektedir.

²⁰ Ahmed bin Hanbel, III/ 251

²¹ Hucurat 49/ 10; Buhari, Mezalim 3; Müslim, Birr, 58

²² Ahmed bin Hanbel, I /89;

²³ Darimî, İsti’zan, 5; İbn Mace, Cenaiz 1

²⁴ Tirmizi, Zühd 2

²⁵ İbnu Hibban, Sahih, I/471

3- HADİS İMAMLARININ, HADİSE “FİKHU’L HADİS” AÇISINDAN BAKIŞLARI

Hadisleri muhaddislerin nasıl algıladığını anlamak için bu tip “hadisleri hangi konu ve başlık altında” ele aldıklarına bakmak gerekir. Konu başlıklarını çok iyi koyduğu düşünülen ve “Fıkhı, kitabının babları arasında saklıdır”(فقه البخاري في تراجمه)²⁶ denilen Buharî, bu hadisi “Kitabu’l İman’da ele almış ve bulunduğu bâbın başlığını “Kişinin kendi nefsi için arzu ettiğini kardeşi için de arzu etmesi, imandandır.”(باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه)²⁷ şeklinde atmıştır.

“İmam Müslim de “Kitabu’l İman’da ele almış; kitabını bâblara ayırmış ancak bâb başlıklarını yazmamıştır. Bunu en son Nevevî (ö:1277) yaptığundan; ilgili başlık orada, kronolojik tarih sırasında gelecektir.

Nesâî, Kitabu’l İman’da, (باب علامة الإيمان) bâb başlığı altında ele almıştır.²⁸

İbn Mâce, Mukaddime’de ele almakla birlikte (باب في الإيمان) bâb başlığı²⁹ altında değerlendirmekle aynı şekilde anladığını göstermiştir.

Yukarda belirttiğimiz gibi, Müslim Sahih’ini bablara ayırmış ancak “Teracim” denilen alt-başlıkları koymamıştır. Sahih’e şerh yazan İmam Nevevî (ö: 676/1277) bab başlıklarını koymuştur.³⁰ Nevevî, bu hadisin “bab” başlığını ise “Kendisi için arzuladığı iyi/ güzel şeyleri din kardeşi için de istemenin imanın özelliklerinden olduğuna delil”

(باب الدليل علي أن من خصال الإيمان أن يحب لأخيه المؤمن ما يحب لنفسه من الخير)³¹ şeklinde atmıştır. Yani istenecek şeyin hayır cinsinden olması gerektiğini vurgulamıştır. Buradaki başlık, Ahmed in Hanbel’in Müsned’i, Nesâî ve İbnu Hibban’da geçen rivayetlerden iktibas edilmiş gözükmektedir.³² Bu durum, “hadisin, hadisle açıklanması” olmaktadır ki en doğru davranışlardan biridir.

İbnu Hibban (ö: 354/965) hadisleri öteki muhaddislerden farklı bir şekilde ele almıştır. “1- Emirler, 2- Yasaklar, 3- Haberler, 4- Mübah yani serbest olan şeyler ve 5- Nebi’nin Davranışları” şeklinde beş ana kategori ve 400 nev’iye ayırmıştır.³³ İbn Hibban bu hadisi, “1-Emirler” Bölümünün 2. nev’i olan “Söylenişindeki

²⁶ Sezgin, M. Fuat, Buhari’nin Kaynakları, İstanbul, 1956; s. 53

²⁷ Buhari, Sahih, İman, 7; (I-IX), Daru’l kalem, Beyrut, 1986

²⁸ Nesâî, İman, 19

²⁹ İbn Mâce, Mukaddime 9

³⁰ Nevevi, Ebu Zekeriya, Sahihu Müslim bi-şerhi Nevevi, Yayına Hazırlayan: Mahmud Tevfik, Kahire, 1349; I/ 21 (Mukaddime) s. 21; Çakan, İ. Lutfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul, 1985; s. 56; Uğur, Mütceba, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, TDV Yay, Ankara, 1992; s. 350

³¹ Nevevi, I/21

³² Ahmed bin Hanbel, Müsned, III/ 176, 206, 251, 272, 289; Nesai, İman 19; İbn Hibban, Sahih I/471

³³ Bkz. Işık, Mustafa, İbnu Huzeyme, Sahih’i ve İbnu Hibban’ın Sahih’iyle Mukayesesi (Basılmamış Doktora Tezi) ERÜ. S, B. E. Kayseri, 1997; s. 218

Amacın Korkutma Olduğu; Bu Tip Şeyleri Yapmanın Emir Buyrulduğu Sözleri” (الفاظ الوعد التي مرادها الأوامر باستعمال تلك الأشياء)³⁴ alt-başlığıyla ele alır.

İbnu Hibban rivayetinin lafzı, öteki rivayetlerdeki cümlelerden farklı olarak, “mânâ ile rivayet” kavramına daha yakın bir ifadedir:

(لا يبلغ عبد حقيقة الإيمان حتي يحب للناس ما يحب لنفسه من الخير)³⁵

Kulun, gerçek imana ulaşması için hayır cinsinden şeyleri diğer insanlar için de dilemelidir. Hadise koyduğu özel başlıkta ise, “Kendisi için istediğini kardeşi için istememenin imanı değil mükemmelliğini yok edeceği; ayrıca da kötülük değil, iyilik istemek gerektiği” şeklinde açıklamıştır.

(ذكر البيان بأن نفي الإيمان عمّن لا يحب لأخيه ما يحب لنفسه؛ إنما هو نفي حقيقة الإيمان لا الإيمان نفسه، مع البيان بأن ما يحب لأخيه، اراد به الخير دون الشر)

Görüldüğü gibi, hadis imamları bu hadisi “imanla doğrudan ilgili” olarak ele almışlardır.

4- PRATİK HAYATTA BU HADİSİ ANLAMA VE ANLATMA ÇABALARI

Allah Elçisi’nin (s.a.s.) (لا يُؤْمِنُ) “Mü’min değildir”³⁶ diye başlayan hadislerini anlama/ anlatma ve başka dile tam olarak aktarma konusunda sorun yaşanmaktadır. Metinde olmayan “Kamil/ hakiki/ mükemmel” gibi kelimeler eklenmek zorunda kalmaktadır. “Tam bir imanla inanmış olmaz” denilmektedir. Çünkü hadis serhi yapılan eserlerde hadis bu şekilde açıklanmaktadır.³⁷

İlk Türkçe tercümelerden sayılan ‘Sahih-i Buhari Muhtasarı’nda, parantez açmadan “Hiç biriniz, kendiniz için arzu ettiğinizi kardeşiniz içinde arzu etmedikçe iman etmiş olmaz.” cümlesiyle tercüme edilmiş ancak “Maksüd olan şüphesiz kemâl-i imandır” notu düşülmüştür.³⁸

İbnu Hibban’ın yukarda geçen (لا يبلغ عبد حقيقة الإيمان حتي يحب للناس ما يحب لنفسه من الخير) rivayeti, mevcut hadis metinleri içinde, konuya en iyi bir şekilde açıklık getiren bir metindir. Müellifin hadise koyduğu özel başlık ise konuyu iyice açıklığa kavuşturmaktadır. Yani “imanın hakikatine ulaşmak “ ve “hayır dilemek” hadiste açıkça dile getirilmektedir.

Atasözleri, adı üzerinde, atalardan bize söylene söylene gelen hikmetli ve edebi sözlerdir. Bu hadisin Türk atasözlerine yansımına baktığımızda benzer bir

³⁴ İbnu Hibban, 1/103, 105

³⁵ İbnu Hibban, I/471

³⁶ Suyuti, Celaleddin, el-Camiu’s Sagir, Daru’l Kutubi’l İlmiyye, Beyrut, (I-II), 2004

³⁷ Bkz. Nevevî, 1/ 15, 16

³⁸ Naim, Ahmed, Sahih-i Buharî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarîh Tercemesi, (I-XII), Ankara, 1976, 1/31

ifade buluruz. “İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır”³⁹ atasözünde, ufak çaptaki acıyı kendine ver; sonuca razı olursan, büyük çaptaki rahatsızlığı başkasına düşünebilirsin” demektir.⁴⁰

“Siz olsaydınız ne yapardınız?” sorusu da kendimizi başkasının yerine koymaktır. Kendini başkasının yerine koymak, ötekini anlamaya çalışmaktır. Buna şimdilerde “empati”⁴¹ denmektedir. Empati yapılması söylenmesi kadar kolay bir iş değildir. Bu hadiste bizden, bir bakıma, empati/ duygudaşlık yapmamız istenmiştir.

Nitekim Allah Rasulu, bir istek karşılığı Müslüman olacağını beyan eden gence empati yaptırarak, doğruya ulaşmasını sağlamıştır. "Bir delikanlı Rasul (s.a.s.) e gelerek: "Ey Allah'ın elçisi! Bana zina konusunda izin ver" deyince, Rasulün çevresindekiler gencin üzerine atılmak isterler. Allah Rasülü (s.a.s.) onları engeller. Adamlar delikanlıya, "Yeter! Kafi!" derler. Rasul (s.a.s.): "Onu bana yaklaştırın." buyurunca genç yaklaşır ve önüne oturur.

Rasul (s.a.s.) sorar: Ananla zina edilmesini ister misin?

Genç cevap verir: Canım sana kurban olsun, hayır, Vallahi istemem.

- İnsanlar da analarıyla zina edilmesini istemezler. Kızınla zina edilmesini ister misin?

- Hayır! Vallahi istemem ey Allahın elçisi, canım sana feda olsun.

- Başkaları da kızlarıyla zina edilmesini istemezler. Teyzenle zina edilmesini ister misin?

- Hayır, vallahi, canım sana kurban olsun.

-Bacınla zina edilmesini ister misin?

- Hayır! Vallahi istemem ey Allahın elçisi, canım sana feda olsun.

- İnsanlar da bacılarıyla zina edilmesini istemezler.

- Halanla zina edilmesini ister misin?

- Hayır! Vallahi istemem ey Allahın elçisi, canım sana feda olsun.

³⁹ Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1000 Temel Eser, (I-II), İstanbul, 1971; II/229

⁴⁰ Bu sözün Türkçe’de, sosyal hayatın pratiğine yansımaya baktığımızda benzer şeyler görebiliriz. Umumi yerlerde -mesela tuvaletlerde- yazan “Nasil bulmak istiyorsanız öyle bırakınız” sözünde genel bağlam, temizliktir. Pisliğe alışmış biri, temiz bırakmamayı normal bulabilir. Birilerinin “Benim için ne düşünüyorsan Allah sana iki katını versin” dileği, iki ucu keskin bir bıçak gibi, iyilik ve kötülük kavramlarını içermektedir. Düşünülen şeyin olumsuz olması devreye girmekte; kişi, ötekine “Ne diliyorsan” diyerek, aslında “iyilik dilemesi gerektiğini” hissettirmektedir.

⁴¹ Üstün Dökmen, Rogers'ten naklen empatinin tanımını şöyle verir: "Bir insanın, kendisini karşındaki insanın yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecine empati adı verilir. (Dökmen, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995; s.136)

- İnsanlar da halalarıyla zina edilmesini istemezler. Teyzenle zina edilmesini ister misin?

- Hayır, Vallahi, canım sana kurban olsun.

- Başkaları da teyzeleriyle zina edilmesini istemezler.

Ravi yani hadiseyi anlatan der ki: Rasul (s.a.s.) elini gencin üstüne koydu. "Allahım, bu gencin günahını bağışla, kalbini temizle, namusunu koru" diye dua etti. Delikanlı da bundan sonra hiçbir şekilde zinaya yönelmedi."⁴²

Hiçbir kimse, kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkasına yapmamalıdır. "Bu kural hayatın bütün alanları için, aileler ve toplumlar için, ırklar, milletler ve dinler için değiştirilemeyecek mutlak ölçü olmalıdır."⁴³ Nitekim Nurullah Ataç (ö: 1957) der ki:⁴⁴ "Bence ahlakın ilk ilkesi, bir kökü vardır: "Sana yapılmasını istemediğini sen de başkasına yapma" Bu buyruğun doğru olduğunu içinize sindiriniz, siz de düşünerek, daha iyisi düşünmeksizin ona uyuyor musunuz, artık, korkmayın, ahlaklı bir insansınız, kimsenin size ahaksız demeye hakkı yoktur. Adam öldürmezsiniz, kimsenin malını çalmazsınız, kimseye yalan söyleyemezsiniz, kimseyi rahatsız etmezsiniz.

Sana yapılmasını istemediğini sen de başkasına yapma... Kolay gibi gözükür, ama kolay değildir bu. Birçok kimselerin "ahlak... ahlak..." diye yasalar, kurallar uydurmaları da zaten bunun kolay olmaması yüzündendir. Size yapılmasını istemediğiniz işi siz de başkasına yapmayacaksınız, yani kendinizi onun yerine koyacaksınız, bencilliğinizden silkineceksiniz, sizin bir etiniz, kemiğinizin olduğu gibi onun da bir eti, kemiği olduğunu, onun da acılar duyabileceğini düşüneceksiniz. O kadar da değil; size yapılmasını istemediğiniz birtakım şeyler var, siz de onları kimseye yapmıyorsunuz, yetmez ki bu. Belki o adam kendisine başka şeylerin de yapılmasını istemiyor, sizin aldırmayacağınız bazı şeylerden de sinirleniyor, kendisini onun yerine koyacaksınız, o sinirlenmeyi anlayacaksınız, acısını hayal edeceksiniz, artık o adama o işleri de yapmayacaksınız.

Siz yapmayacaksınız, ama sizin yapmamanız da yetmez. O adama başkalarının eziyet etmesine katlanıyorsanız, "Bana dokunmuyorlar ya, bana ne?" dersiniz, kendinizi gerçekten onun yerine koymuyorsunuz demektir, size yapılmasını istediğinizi siz başkasına yapmıyorsunuz demektir. Çünkü siz bir haksızlığa uğrarsanız, başınıza bir sıkıntı, bir felaket gelirse, size istemediğiniz bir şey yapılmasına çevrenizdekilerin kayıtsız kalması gücünüze gider, toplum içinde, bütün dünyada yalnız kalmış olursunuz. Öyle ise size yapılmasını istemediğinizi siz başkasına yapmamakla yetinmeyeceksiniz, başkasının uğradığı, çektiği sıkıntıyı, sizin yüzü-

⁴² Ahmed b. Hanbel, V / 256/257

⁴³ Hans Küng Karl- Josef Kuschel, s. 19

⁴⁴ "Bir makale için uzun sayılacak bir iktibas" olmaktadır ancak yazarın dili sade ve anlatımı çok başarılı olduğundan; araya girmek ya da konuyu kesmek istemedik.

nüzden olmasa dahi, gidermeye, hafifletmeye çalışacaksınız, hiç olmazsa onun acılarını siz de duyup ona yapayalnız olmadığını bildireceksiniz. Ahlak sadece kötülük etmekten çekinmek değildir, başkalarının edecekleri kötülükleri de önlemeye çalışmayı buyurur.

İnsanlar vardır, dünyanın neresinde, her kimin başına gelmiş olursa olsun, her kötülüğe, kendilerine edilmiş gibi üzürlüler, yalnız kötülüğe uğrayana mı acırlar? Hayır, kötülüğü edene de acırlar. Size yapılmasını istemediğinizi siz de başkasına yapmayın. Siz kötü olmak ister misiniz? Öyle ise başkasının da kötü olmasına katlanamazsınız, onun ettiği kötülüğü siz etmişsiniz gibi, sizin yüzünüzden edilmiş gibi, içinize yediremezsiniz.”⁴⁵

Bunu için temel şart sevgidir. Sevgi olmadan bu özveride bulunmak zor gözükmetedir. Nitekim hadisleri psikolojik açıdan ele alan çağdaş yazar M. Osman Necati (ö: 2000), bu hadisi “Sevgi-İnsan Sevgisi” alt-başlığı altında ele alır: “Rasul (s.a.s.) de Müslümanların insanlara sevgisinin açgözlülük ve bencillik etkilerinden uzak, dürüst ve samimi olmalıdır buyurmuştur. Bu ise, müminin, kendisi için arzu ettiğini kardeşi için de istediğinde gerçekleştir.”⁴⁶ der.

Konuyla ilgili, İbnu Salâh’ın (ö: 377/1181) yaptığı yorum, psikolojik açıdan önem arz etmektedir. “Kendin için istediğini kardeşin için de istemek” olgusunu açıklarken “Bu durum, “imkânsız” gibi gözükse de öyle değildir. İstenen, kendindeki nimet değil; kendinde olanın benzeridir. Bunu kardeşi için dilemekle maksat gerçekleşir. Kendinde olan nimetten bir şey eksilmeyeceği için, bunu gerçekleştirmek kolaydır. Hele hele iyi kalpli biri için. Ama kalbi bozuk kimseye zor gelir.”⁴⁷

Görüldüğü gibi, bu zorluğu aşmak sevgi ve empati ile gerçekleşmektedir. Bunu “inanarak yapmak” ise konuya manevi bir derinlik kazandırmaktadır. Hadis imamlarının bu hadisi “İman” başlığı altında ele almaları sadece hadiste geçen “(kâmil) mümin olmaz” sözü değildir. Empatiyle akla yatırılan bu hususun imanla perçinlenmesi gerekir. Böylece “kâmil insandan mükemmel topluma doğru” yürünmüş olur.

⁴⁵ Ataç, Nurullah, Karalama Defteri-Sözden Öze, İstanbul, 1991; s. 182-183

⁴⁶ Necati, M. Osman, Hadis ve Psikoloji, Çeviren: M. Işık; Fecr Yay. Ankara, 2000; s. 70

⁴⁷ Nevevi, I/ 17

SONUÇ

Bilim ve teknolojideki gelişmeler dünyayı küçültmekte; çok farklı ırk, ülke ve kültürlerden gelen insanlar bir yerde bir araya gelmektedir. Bu durumda “insanları bazı değerler çerçevesinde bir arada, barış ve huzur içinde yaşatmak” gereği ortaya çıkmaktadır. “Evrensel Bir Ahlaka Doğru” diyerek yola çıkan çağdaş yazar “Bir Dünya Ahlakı Olmadan Yeni Bir Dünya Düzeni Olamaz!” demektedir ve bu ahlakın temelini “Altın Kural” dediği bu sözü oturtmaktadır.⁴⁸

“Ben ve Öteki” ya da “Biz ve Başkaları” diyebilmek, başkasıyla yaşamayı kabullenmek; kendini başkasının yerine koyabilmektir. Sözlü/ yazılı kuralları olan bütün dinler ve bu anlayışlardan doğan felsefelerde ortak olan “Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma” altın kuralı, Yüce Allah’ın gönderdiği evrensel dinin “ahlâkî güzelliklerini tamamlamak için gönderdiği”⁴⁹ evrensel elçisinin evrensel sözünde son şeklini almaktadır: “Sizden biri, kendisine yapılmasını istediği iyi/güzel bir şeyi kardeşi için de istemedikçe (mükemmel) Müslüman olamaz.”

⁴⁸ Hans Küng Karl- Josef Kuschel, s. 14, 47, 63

⁴⁹ Malik, Muvatta, Husnu'l Huluk, 8

KAYNAKLAR

- Abdulgâkî, Fuat, el-Mu'cemu'l Müfehrest Li Elfazı'l Kur'an, Daru İhyai't Turasi'l Arabi, Beyrut, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Müsned, (I-VI), Müessesetü Kurtuba, Mısır, ts
- Ataç, Nurullah, Karalama Defteri-Sözden Öze, İstanbul, 1991
- Buhari, Sahih, (I-IX), Daru'lkalem, Beyrut, 1986
- Büyük Türkçe Sözlük, TDK, (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>)
- Çakan, İ. Lutfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul, 1985
- Dökmen, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995
- Hans Küng Karl- Josef Kuschel, Evrensel Bir Ahlaka Doğru, Tercüme: C. Tosun, Gün Yayınları, Ankara, 1995
- Işık, Mustafa, İbnu Huzeyme, Sahih'i ve İbnu Hibban'ın Sahih'iyle Mukayesesi (Basılmamış Doktora Tezi) ERÜ. S. B. E. Kayseri, 1997
- İbnu Hibban, Muhammed, Sahihu İbn-i Hibban bi-Tertibi İbni Belban, (thk ve tahrir: Şuayb Arnavut,) I-XVI (+XVII, XVIII= Fihrist), Müessesetü'r Risale, Beyrut, 1993
- Naim, Ahmed, Sahih-i Buharî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarîh Tercemesi, (I-XII), Ankara, 1976
- Necati, M. Osman, Hadis ve Psikoloji, Çeviren: M. Işık; Fecr Yay. Ankara, 2000
- Nevevi, Ebu Zekeriya, Sahihu Müslim bi-şerhi Nevevi, Yayına Hazırlayan: Mahmud Tevfik, Kahire, 1349
- Redhouse Sözlük, Redhouse Yayınevi, İst. 1990
- Sezgin, M. Fuat, Buhari'nin Kaynakları, İstanbul, 1956
- Suyuti, Celaleddin, el-Camiu's Sagir, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, (I-II), 2004
- Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1000 Temel Eser, (I-II), İstanbul, 1971
- Uğur, Mücteba, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, TDV, Ankara, 1992
- Ünal, İsmail, Hakkı, Hadis, M.E. B. 2003
- Wensinck, El-Mucemu'l Müfehres Li Elfâzı'l Hadisi'n Nebevî, (Concordance) I-VI, Brill, 1943; VII, 1969; VIII, 1988.